

գալստեան վրայ մեծապէս կուրախանայ եւ բազմատեսակ համագամ կերակուրներով, ի զարմացումն լատին կրօնաւորին, կը հիւրընկալէ դանոնք: Հ. Յովհաննէս պատեհ առթին կուղեւորուի Երեւան եւ հոն քիչ վերջ կը մեռնի. իսկ Եղիա ժամանակ մը Հ. Պետրոսին հետ կը գործէ եւ ապա կ'անցնի Թիֆլիզ, ուր կը տեսնէ չորս կամ հինգ Վեղարաւորներ: Հոս 25 ամեայ հասակին մէջ “ի մեծ հիւանդութիւն”, կ'իյնաւ եւ “մազապուրծ”, կը գերծանի մահուանէ (թղ. 15ա): Հիւանդութեան ինչ ըլլալը չի յիշատակուիր:

Գուցէ կազդուրուելու դիտաւորութեամբ Թիֆլիսէն Եղիա կ'անցնի Գանձակ, ուր կը գտնէ Յիսուսեաններու վանքն անմարդաբնակ, իսկ Վեղարաւորներէն Երկու միանձներ:

Գանձակին Շամախի կուղեւորուի եւ Ճամբան կը հանդիպի Յիսուսեան Հ. Թաղէսին, որ հայրենիքէն Շամախիի Ճամբով Երեւան կը դառնար: Վերջին վայրիս մէջ (Շամախի) կը տեսակցի Հ. Փրանկիսկոս Շամպիոն Յիսուսեանին, որմէ կը յուսայ “լիակատար զբաղումն” (թղ. 15ա, գրակա՞ն զբաղում թէ արտաքին գործ):

Կարճ կ'ըլլայ այս տեղե գեգերումը եւ ահա զԵղիա կը գտնենք Աժտերխան, ուսկէ կրկին կը դառնայ Շամախի, ապա կ'անցնի Քազան, ասկէ նորէն Շամախի եւ անկէ դարձեալ Աժտերխան եւ “անտի Մոսկով”, (թղ. 15բ): Հոս երեք Յիսուսեաններու կը ծանօթանայ: Ասոնցմէ մին եր վերցիշած Հ. Թաղէսու, որուն իրեղէններու մէկ ծանր եւ խոշոր մատուկն Եղիա Ճարպկութեամբ Աժտերխանի վրաէն առանց մաքս վՃարելու անկորուստ կը տանի կը հացնէ Գանձակ, ուր արդէն ժամանած եր Թաղէսու եւ սպայ մէջ եր, փասն զի Վեղարաւորները յաջողած էին Յիսուսեաններու եկեղեցին փակել տալ: Գանձակի մէջ Եղիա իր գործերը կարգագրելէ վերջ կը հանդիպի Շամախի, ուսկէ Հ. Պատրիցիոս ու անոր Երկու ընկերները

Ճամբայ կը դնէ Աժտերխան, վասն զի Վեղարաւորներն որոշած էին հոն եկեղեցի հիմնարկել:

Եղիա 1717ին Դաւրէժ կ'անցնի եւ ամէն միջոցով կ'աջակցի Վեղարաւոր Հայրերու (Հ. Պետրոսի եւ Հ. Բեռնարդոսի): Հոս կը մնայ մինչեւ 1721: Դաւրէժի Երկրաշարժէն վերջ կ'անցնի Սպահան ու Երկրաշարժէն հոն խոյս տուող Վեղարաւորներու ձեռնաու կ'ըլլայ ապահովութեամբ ու անդորրութեամբ կրկին Դաւրէժ դառնալու: Այս աւենները Հ. Պետրոս կը մեռնի եւ անոր տեղ կու դայ Հ. Յովհաննէս Մկրտիչ, զօր Եղիա “իմ գաւաճան”, (թղ. 20բ) կ'անուանէ:

(Ծարումակութիւն:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ՅՈՒՅՈՒՆ ՀԱՅԵՐԻՆ ԶԵՄԵԳՐԱՑ Ո. ՆՅՈՒՆ ՎԱՆՈՒՑ Ի ՍԵԲԱՍՏԻԵ

(Ծարումակութիւն:)

117.

ԺԱՄԱԳԻՐ

?

ԹՈՒՂԹԸ աւելի քան 450: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 29×21×7 մետ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ խառն, միասիւն եւ երկսիւն: — ՏՈՂԸ 23: — ՆԻԽԹ ԹԻՒՂԸ: — ԿԱԶՄ կաշիվայտ: — ՄԱԳԱՂՄԹԵԱՑ ՊԱՀԱՆԱԿԱՐ չկան: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԸ շատ գործածուելէն փրթոտած: — ՎԵՐՆԱԳԻՐԸ կարմիր: — ԳԻՐ սոլոր: — ՍԿԶԲԱՆԱՑԱՌԸ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՑԱՋՄՐԴԸ բաւական գեղեցիկ: — ԿՐԻՉ եւն անյայտ:

Պատեանս է Աշենի Ժ. Շիրակ, յորում կան նաև Սաղմոսարան, Տօնացյց, Պատարագամատոյցք եւ Շարական ձայնքաղ: Ստէպ զրոշմուած կը տեսնենք կնիքով մը, որուն մէջ վարդապետական գաւաղանի մը շուրջը բոլորակածէւ ձուլուած է. “Յիսուս Քրիստոս ծառայ ՄԵԼՔԻՆԵՇ վարդապետի, եպիկոսոս Սեբաստիոյ, Ո. ՃԳ. Ա. է Բ. ՄԵԼՔԻՆԵՇ Ա. Պոլսեցի առաջնորդ Սեբաստիոյ, որ պաշտօնալարեց ինն տարի (1654—1663). ուրիմ ձեռագիրս առնուազն աւելի կանուխ է քան այս թուականը: Հետաքրքրական

են ձեռագրիս մէջ եղած երաժշտական խաղերը, որոնք շատ որոշ եւ յատակ գծուած են:

118.

ԺԱՄԱԳԻՐՔ

1666:

ԹՈՒՂԹԹՐ՝ 242 (= 484 էջը): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ $27 \times 21 \times 7$ մատ.: — ԳՐԱՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂԹ 21: — ՆԻՒԹ ԹՈՒՂԹ: — ԿԱԶՄ կաշեփայու: — ՄԱԴԱՎԱԹԵՍԵՑ ՊԱՀՊԱԽԱԿԲ երեսի կողմը կան երկու թերթեր, միջին մերոպեան երկաթազրով Աւտարանին ատուածներ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԲ՝ կեղտոտած եւ բոլորովն բայրպատած ու խանակուած: — ՎԵՐՆԱՀԻՒԹ կարմիր: — ԳՐԻՉ ԹՈՐՈՍ սարկաւազ: — ԺԱԼԿՈՂ Շամիր զրիչ: — ՍՏԱՑՈՂ Մահուսի ծինան: — ԺԱՄԱՆԱԿԲ ՌՃԾԾ ($= 1115 + 551$) = 1666: — ՏԾՂԻ Մերաստիա:

Մատեանս է ժամանէր, Տօնացոյց եւ Սաղմոս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. Էջ 480. “Փառք ամենասուրբ երրորդութեան . . . աղտանաւը յաւարտեցաւ գիրքս որ սի ժամագիրք, որ ունի յինքն զտաւնացյցն եւ զալաւթամատոյցն զփոխեն զքարոցներն եւ զալօթներն զպարզատումարն եւ զալմոսն ի թուաբերութեան Հայոց ՌՃԾԾ ձեռամբն թորոս սարչօտպին եւ Շամու գրչեն որ ի ծաղկեն եւ ի տնգլիսեն բաղում աշխատեցաւ ի քաղաքն Մերաստիա, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնին եւ սուրբ Սարգսին ի սուրբ քառասնիցն եւ այլ բազմահաւաք սրբոցն ի դառն եւ ի ներ ժամանակիս որ ազգն տաճկաց բաղում զօրաւք գնաց ի վերայ աշխարհին Հայոց, բաղում նեղութիւնս կրեցին ի ձեռն անօրինաց, այլ եւ կաթողիկոսն Էջմիածնայ Յակոբ եւ Երուսաղէմայ Եղիազար կաթողիկոսն ընդ յիրար պատերազմցան այնշափ որ մահու սպասեցին եւ ի յառաջնորդութեան քաղաքիս մերոյ Մելքիսեթ բարոնապետին: Արդ աղաչեմ զձեղ քահանայք եւ սարկաւագոնք որք հանդիպիք սմակարդալով կամ տեսանելով յիշեսնիք ի սուրբ եւ ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զՄահատեսիձիհանն եւ զկենակիցն նորա զՄահատեսի Պապն եւ զրոդիքն սորա զՄափարն եւ զՊալին, զմեծ հարօն զխանզատան եւ զՀահզատան եւ զթամամն եւ զգուստրն սորա զՄանասին զնազուխանն զՀոփիսիմն զՄուրատն զԿութիհանն եւ զՄարիամն այլ եւ զիենդանիս եւ զննիցեալն եւ զամենայն արեան մերձաւորսն որը ստացան ի հալալ ընչեց իւրեանց եւ եղին յիշատակ ի դուռն սուրբ Սարգսի Եկեղեցւոյն . . . այլ եւ զմիջնորդ եղեալոն յիշեսնիք ի Տէր. զՏէր Մէնասն որ բաղում նախատինս կրեաց մինչեւ յաւարտեցաւ . . .”

Յեանագոյն յիշատակարանի մը մէջ (Էջ 482) կը կարդանք. “. . . զՏէր Արշանի որդի զՏէր Պապն եւ զծնողն նորին զՏէր Ոհանն եւ զկօղեն եւ զՀոփիսիմն եւ զրոդիքն զՄուրատիւնն աղան, զբրաբիսնն, զեղապյան Ալեքսանն եւ զքոյրն Ըէհտէնն եւ զՊարանն Եղիսաբէթն Մայրամն, ձեռամբ տէր Մինասի որդի տէր Արութիւնին թվին ՌՃԾԾ ին, . . .”

119.

ԺԱՄԱԳԻՐՔ

1634:

ԹՈՒՂԹԹՐ՝ 165 (= 330 էջը): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 13 \times 10 \times 3 մատ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին: — ՏՈՂԹ 17: — ՆԻՒԹ Թուղթ: — ԿԱԶՄ կաշեփայու: — ՄԱԴԱՎԱԹԵՍԵՑ ՊԱՀՊԱԽԱԿԲ երեսի կողմը կողմերն երկերեւ թերթեր, միջին մերոպեան երկաթազրով Աւտարանին ատուածներ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԲ՝ կեղտոտած եւ բոլորովն բայրպատած ու խանակուած: — ՎԵՐՆԱՀԻՒԹ կարմիր: — ԳՐԻՉ ԹՈՐՈՍ սարկաւազ: — ԺԱԼԿՈՂ Շամիր զրիչ: — ՍՏԱՑՈՂ Մահուսի ծինան: — ԺԱՄԱՆԱԿԲ ՌՃԾԾ ($= 1083 + 551$) = 1634: — ՏԾՂԻ Քէօթանիա:

Մատեանս է “կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից Եկեղեցեաց Հայաստանեայց, որ կատարի ի մէջ գիշերի ի գէմն Հօր Աստուծոյ. արարեալ Լուսաւորչին Գրիգորի եւ Սահակայ Հայրապետի, եւ Մեսրոպայ Վարդապետի եւ Գիւտայ, եւ Յովհաննու Մանդակունուց Հայրապետացն մեր եւ այլոց վարդապետաց ի փառս Աստուծոյ”:

Կը պարունակէ օրուան պաշտամունքի ինն ժամերը եւ պատարագի խորհուրդը. կը պակսին Եւրոպաները: Ծորհալոյ երգերը եւ Խորհուրդ խորինը: Պատարագամատոյցին վերջը դրուած են Լուսաւորչուց իւրաքանչ և անձնուն վերաբերություն (‘‘Քանզի բաղում ինչ եցցց բանն հարահանգան’’), Միէնուր Գօշէ աղօնիւ է ժամ Ս. Պատուածէն: (‘‘Տէր Աստուած իմ Յիսուս Քրիստոս բան Հօր եւ կերպարան կենդանի եւ կենդանարար . . . եւ ընդ ամենասուրբ Հոգւոյդ ճըշմարտի, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէնն’’): յէջ 309—318 դրուած են Վարդական վերաբերութիւնները աղօթքներն առ անձնուն Եւրոպաներն իւրաքանչ և աշխարհիններն (Լոյս ի լուսոյ, Լոյս աշխարհի . . .), կամուր չարաբունոց Քրիտոսի (‘‘Քառն Աստուծոյ տէր իմ եւ Աստուած իմ Յիսուս Քրիստոս . . .’’), առ անձնուն սո-բէն ի պահպանունիւն (‘‘Արդ ի յանուն ինն դասուց . . .’’): Մատեանս կ'երեւի թէ ընդօրինակուած է թովման Ենթոփեցիի ձեռագրէն, որուն յիշատակարանին ալ պատճէնը կը գտնուի այս ձեռագրիս մէջ եւ է այս:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ. “Փառք ամենասուրբ երրորդութեան Հաւը եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ. այժմ եւ միշտ համագոյ, զուգապատիւ, յաւիտագէմ, միասնական եւ անբաժանելի երից անձանց, եւ միոյ բնութեան եւ միոյ աստուածութեան յամենայն յաւիտեանս ամէն:

Արդ ես մեղապարտս ի մանկունս սուրբ Եկեղեցւոյ, նուաստ վարդապետոս թումայ ի յերկրէն Քաջբերունեաց, ի յութուէ սուրբ աստուածածնին, որ այժմ վերածայնի Մեծոփայ վանք. որբագրեցի զաղօթամատոյցու յընտիր ընտիր օրինակաց աս-

տուածաբան վարդապետացն եւ հոգիբնկալ մերոյ ազգիս թարգմանչացն, հրամանաւ սուրբ եւ երջանիկ վարդապետացն մերոց եւ համշերակ եւ հարազատ հոգեւոր եղարցն եւ բաժանեցի ինյերսորդ յաստիճան. զազօթս հասարակաց, դիւրահաս եւ դիւրագիւտ ամենայն իմաստուն մոտաց եւ թռողաք բարի յիշատակ զինուորեալ Նեխենցւոյս մեր Հայաստանեայց, ի փառս անմահ թագաւորին Քրիստոսի եւ ի լուսաւորութիւն հոգեւոր որդւոցն Աստուծոյ, գրոց աշակերտեալ անձանց եւ քահանական գասուց միանձանց: Արդ յերեսս անկեալ պաղատիմ ալղաշանաւք եւ արտասուալից դիմօք, կողկողագին պաղատանաւք քրիստոսակիր մանկանց Միոնի: Ուրք գաղափարէք կամ ուսանել կամիք, եւ կամ ուսկս մասին սմայ պատահիք. յաւժարութեամբ առանց երիքայութեան եւ տարակուսի ընդգաւրինակեք եւ զմեղ ի սուրբ յաղաւթս ձեր յիշեցէք, եւ բազմավէր եւ թարախալից հոգւոյ եւ մարմնոյ իմայ ի տեսառնէ Աստուծոյ թողութիւն մեղաց ինգրեցէք: Արդ ես ի յետինս ի կարգաւորաց եւ անզեղջս ի մարդկան աղանց գրեցի զատ ձեռամբ իմով ես Թումայ վարդապետո, յիշատակ հոգւոյ իմայ եւ ծնողացն եւ ազգականացն ամէն: Բայց աղաչեք զիմաստուն գաղափարողդ, զնկարագիր բանիցն մի այլափոխէք, զի բաւական է որ ինչ փոխեալ եղեւ ի բազում աւրինակաց:

Սպանին իրը շարոյաթրութիւն կցորդաբար դրսւած է նաեւ բռն ձեռագրիս Յիշատակարանը, որ է այս (Եղբ 322—325).

“Արդ գրեցաւ զիրս այս ազօթից եւ փրկա-
կանն խորհուրդ սուրբ պատարագին ի թուականիք
Հայոց ՌԵԳ ամին, ի քաղաքն Քաւթահիս, ընդ
հովանեաւ Ա. Ասուածածածինն եւ սրբոյն Սարգսի
զաւրալարին եւ սրբոյն Խէոդորոսի զինաւորին. եւ
արդ ես յետինս ի կարգաւորաց դասուց ողբրմելի,
եւ ամենայն մեղաց լիապէս գործող սոււանուն
Ասուածածածուր քահանայս, որ անուամբս եմ
միայն եւ գործովս ոչ, ցանկացայ յայսմ կտակի ի
ժառանգութիւն անձին իմոյ, եւ յետ ելանելոյ ի
կենցաղյո, եղիցի սա յիշատակ ինձ եւ ծնողաց
իմոց եւ որդւոց իմոց եւ դստերաց, որ կենդանի
են եւ որք փոխեցեալ են առ Քրիստոս յոյսն ամե-
նցան. ամէն: Գրեցաւ լու եւ ի ստոյգ օրինակէ
որ էր ուզզեալ ի սուրբ Հարանցն: Արդ, աղաչեմ
զամենեսեան սիրովն Աստուծոյ, յիշել սրտի մտաւը
զանարժան Ասուածածածուր քահանայս եւ զար-
գայինս իմ, ի ձեռն ձեր սուրբ ինդրոցն ողործել
ինձ եւ իմոց արդարոցն ամէն: — Եւ աշխատառո-
ւացն ի սա վարձս բարիս տացէ Աստուած, որք յի-
շեքդ զմեզ, որդին Աստուծոյ եւ զձեզ յիշեսցէ եւ
ողորմութեանցն իւր արժանի արասցէ. հանգերձ
ամենայն հաւատացելովք ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր
մեր: Եւ միփիթարիչ Հոգին Ասուած հարբն եւ
միածին բանիւն տայ մեզ գարձ ի մեղաց յայսմ
աշխարհի, եւ մասն բարեաց ի հանգերձեալն, եւ
որք ընթեանուն զսու բանաց դմիս եւ միփիթարի
յուսով անսպատ բարեացն, եւ ատել տա զօր
երեւիս. եւ միայն սիրել եւ վասն ապառնի պատ-
կացն վաստակել եւ նմին ակն ունել ի Քրիստոս
Յիսուս ի տէր մեր, որ է աւրհենեալ յաւիտեան

ամէն: Գիտէք եղբայրը, զի է սովորութիւնն ումանց,
որ վերջին ժառանգաւորք գրոցն զառաջնոյն զա-
նունն կու ջնջեն եւ զիւրեանցն կու զրեն, եւ չար
է սովորութիւնս այս. աղաչեմ մի գործել զւարդ-
զայդ մեծ, ապա թէ արժանի է գրելոյ, գրեսցէ
զիւր անունն յայլում տեղուջ եւ զառաջնոյն մի
ջնջեսցէ անուն կամ դիր, եւ որ ոք յայս յանդգնի
եւ ջնջէ, ինքն ջնջի ի կենաց գրոյն, ո ոք եւ իցէ,
եթէ մեծ ոք եւ կամ փոքր ո:

120.

ԺԱՄԱԳԻՐԸ

3

ԹՈՒՂԹՈՒՔ 167 (= 334): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ 12×
8×4 մատ.; — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միամիւն: — ՏԱՐՔ 18:
— ՍԼԻՄ ԹՈՒՂԹ: — ԿԱԶՄ կաշեփայտ: — ՄԱԿԱՎԱ-
ԹԵԱՅ ՊԱՀՈՎԱՆԱԿԲ սկիզբը կան երկու թերթ, այրած
խանծած, միջին մեսրպեան գրչութեամբ ճաշցիք հա-
տուածներ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ բայրացուած եւ կերպո-
ւած: — ԳԻՐ անցման զրի մօտեցող բոլորգիր: —
ԳԻՐԾ եւն՝ անձանօթ:

Պատեանս է ժամանակը՝ երաժշտական, որ
կը պարունակէ ժամակարգութեան երգեցիկ մա-
սերը միայն բայց չետեւեալ ցուցակի.

1. Յիշեսչիք: 2. Կանոնագլուխիք: 3. Թառագուր յաւիտեանք պահոց եւ սրբոց: 4. Ալելուքիք: 5. Առաւօտու երգերիք: 6. Հարցնափառերիք: 7. Ժամամանւաներ (ամէնիքն ալ ձոխ ձայնախաղերով): 8. Մեսեղիք: 9. Ալելուք ճաշու աւետարանին: 10. Սրբասացութիւն եւ մասն ինչյերգոց Ա. Պատարագիք: 11. Խոնարհեցոց: 12. Ստողոցիք: 13. Փառեր կերակամոի: 14. Ուղղեղեղիք:

Մատեանս անշուշտ մին է երաժշտական այն Առաքուածութեն, որոնք այնքան ուշադիր հոգածութեամբ կը պատրաստուէին Կիլիկիոյ Արքակաղնոյ վանուց մէջ, եւ որոնց վրայ կը խօսի Հ. Ալիշան իր “Ախուան”ին մէջ (Երև 254), ուր նաեւ կը գնէ սյո Մանրուսմանց մէջ գործածուած եղանակներու ցանկին ու անունները: Չեռագրիս մէջ աւելի կը լիշտին հետեւեալ եղանակներն, որոնք չկան Ալիշանի ցանկին մէջ. Դա, ուն, իւն-ծերեց, ժորուլ երեց, Մառեւլ, Հրեիւրը:

Հաւաքմանս ամենէն հետաքրքրական ձեռագիրներէն է անշուշտ մատեանս, հայկական երաժշտութեան խաղագիտառթեան ակեսակէտու:

121

Quaque

2

Վերջույն նմանը, աւելի քայլայուած եւ փրթուած քայլ նոյնբան հնտաքըքբական: - ԳՐԻՉ ԵԱԾ ԿԸ

մասն անձանօթ : - ՏԵՂԻ Սեփականութիւն Ա. Սարգսի
Սեբաստիոյ:

Մատեանս է Ժայռդիր:

122.

ՊԱՏՄՈՒԹԱԿԱՍՏՈՅԵՔ

?

ԹՐՈՒՃԹՔ 26 (= 52) : — ՄԵԾՈՂԹԻՆ՝ 30×
22×1 մնու. : — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկարն։ — Նիհա՞ր թուղթ.
միայն առաջին թուղթն է, մազաղաթ։ — ԿԱԶՄԻ կաշի։
— ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ բոլորովին բարացուած։ — ԳԻՐ ըն-
լոր։ — ՄԿՐՅԱՎԱԾՈՔ կարմիր։ — ՄՎԱՆԱՎԱԿԱՐՔ միայն
երկուող էջին վրայ, ի մազաղաթի, կայ պատկերը պա-
տարագող եպիսկոպոսի մը, որ հորանին առջև կանգ-
նած է, ի ձեռին ունենալ սուրբ բաժակը, զգեստնե-
րէն կ'երեւն շապիկը՝ նախորդ՝ եմիֆորոնը, զույն
ունի սաղաւարու. Ատեւը կեցած են երկու սարկաւագ-
ներ, միոյն ձեռքը բուրփան։ Երրորդ էջին վրայ կայ
սրբարութան կիսափոքան մը եւ լուսանցազարդ մը։
Գրիշ են անծանօթ են։ — ՏԵՂՄ Սեփականութիւն-
ու. Հրեշտակապետ վանուց Սեբաստիոյ։

Աատեանս է զլուր-դամապայշ+, անարժէք:

123.

ՀԱՐԱԿԱՆ

1615:

Թռիկ.թք. 448 (= 896): — ՄԵծութեաւ 25×
10×7 մնտ: — ՏՈՂ.թ 16: — ՆԻՒԹ Թուղթ: — ԿԱԶՄ
Կաշեայս մէկ կողմբ կփոփի կորած: — ՄԱԳԱՎԱ-
ԹԵԱՅ ՊԱՀԱՎԱԿԱՅ չունի: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ առջնկ
մասը գլշ: — ՎԵՐՄԱԳԻՒԹՔ կարմիր: — ԳԻՒՐ նոտր: —
ՍԿԳԲԱՆԱՑԱՆՔ նոյնպէս: — ԳՐԻՇ Սիմեն: — ՍԱՏԱՐԴ,
Տէր Յովի, քահանայ: — ԺԱՄԱՆԱԿ ԾԿԴ (= 1054 +
551) = 1615: — ՏԵՂԻ Կ. Պոլիս:

Մատեանս է Ծորդին առձեռն որ կը պարունակէ ձայնքաղի մէջ եղած բոլոր եկեղեցական օրհներգութիւնները. ձայնափիշ խաղերը սահաւ են եւ ոչ աղիքան չետաքրքրական:

ՅԱՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ . . . ԸստՀիւ
տեառն սկսայ եւ ողբրմութեամբ նորին յանց ե-
լեալ կատարեցի զերգո շարականց, զոր ասացեալ է
հոգիաբուզիս սուրբ արանց, եւ երաժիշտ հայրա-
պետաց, ի պայծառութիւն սուրբ Եկեղեցւոյ եւ ի
հրձումն ուսումնասիրացն, որում ցանկացեալ եղեւ
բարեմիտ եւ ուսումնասէր հեղահոգի քահանացն
Տէր Յօհվաննէս քահանացն կոմիսեցի եւ մեծա-
սիրով եւ յօժարութեամբ ետ զաս գրել փափազ-
մամբ սրբի ի զբազումն անձին եւ յիշատակ հոգոյ
զօր տէր Աստուած բարով վայելել տացէ նմա եւ
ընդ երկայն աւուրս : Ա.Ա եւ ընդ նմին յիշեսջիբ
դշամեսս եւ զատուածասէր կրանաւորս պար-
կեշտո որ օգնեցին տրօք այս սուրբ ձայնքաղիս, եւ
աստուած ողբրմի ասացէք թամամին, Տօլվաթին
Շահզատին, Հուրմին, Եազութին, միւս թամամին
Սալչուկին, Մէլիքին, Փաշան, Կուլիստանն : Ա.Ա եւ
զնարակօցն, Մանուկին, Միմաւոնն, Վարդիսն, Խու-

Տարն, զոր սոքա յօժարութեամբ ետուն զդիմնն
գըքիս, զոր տէր Աստուած ընդ միջյն Հարիւրպատիկ
եւ Ու ապատիկ Հատուցէ փոխարէնն աստ, եւ ի
հանդերձեալն արժ անի արացէ զնոսա, եւ զերեանց
ննջեցեալն խաչին լուսոյն, երանական ձայնին, ան-
թառամ պսակին, անվախճան ուրախութեան, ի
դասն աջակողմեան, եւ ի բարբառն որ ասէ եկայք
աւրչնեալք Հօր: Բայց գրեցաւ սա ի թուին Հայոց
Ուկդ ամի, եւ ի ամսեանն յունիսի, ի կայսերանիստ
մեծահամբաւ քաղաքն կաստանդինուպոլիս, որ
այժմ կոչչ Ստամբուլ, ի գուռն սրբոյն Նիկոլայոսի
սրանչելազործ հայրապետին, ի թաղն Վլանիկու:
Չեռամբ ապիկար եւ անարհեստ գրչիս Սիմեոնի,
զոր տկար եւ փանաքի մաօք... մալր եւ ցրի եւ
անարժան մատամբ նօտրեցի: Մոխրամած դիմօք
երես անկեալ աղաչեմ զհանդիպողադ այսմ տա-
ռիս, սղալանայն ներել եւ զպականն լուուլ, վասն
պանդխուռթեան եւ զարիպութեան զմիստ ցնու-
րեալ էր եւ զիսելո մերժեալ. ըստ այնմ թէ լաւ
է...»:

124.

ՀԱՐԱԿԱՆ

1631:

ԹՈՒՂԹԹՔ՝ 461 (= 922 Եջ): — ՄԵԾԱԽԹԻՒՆ
 $15\frac{1}{4} \times 12 \times 6$ մտ.: — ԳՐՈՒԹՈՒՆ՝ միասին: — ՏՈՂՔ՝
 18: — ԿՈՒԹ թուղթ: — ԿԱԶՄ կաշեփայտ: — ՄԱ-
 ԳԱՎԱԹԵՍԱՅ պլէզուսներ շոնի: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լաւ:
 — ՎԵՐԱԿԹԻՒՔ կարմիր: — ԳԻՐ բոլոր: — ՄԿՐՅԱ-
 ՏԱՌՈՒ ԵՒ ԼՈՒԽԱՆՑԱՋՐԻՔ միջակ գարգեր: —
 ԳՐԻՉ Միքայէլ: — ԺԱՄԱՆԱԿ ՈՉ (= 1080 + 551) =
 1631: — ՏԵՂՄ Ամսափա:

Մատեանս է Հայուհան առձեռն. վերջը
կցուած է նաեւ (Եղք 839—921) Տօնացոյց մը,
որուն վերջին թուղթերն գրաւուած են ժամա-
մուտներով եւ մեսեղիներով:

ՅԱՀԱՍՏԱԿԱՎՐՈՒԹՅԻՒՆՔ. Ա. . . որ ինքն
տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ետ ուժ եւ կարողութիւն
տկար անձին իմոյ Միքայել մեղսամած գրչես զրել
եւ կատարել զշարակիներօ զծննդեան եւ զապաշ-
խարութեանն, զիսաշերութեան եւ զյարութեանն,
զուրբը հոգւոյն գալուստն, եւ զիսաշվերացն, զհան-
գրստեանն, զհանգստեանն եւ զաւագ աւրհու-
թիւններս, այլ եւ զառաքելոցն եւ զմարդարեկից,
զհայրագետացն եւ զմարտիրոսացն, զմգնաւորացն
եւ զկուսանացն, շարագրել եւ աւարտել աւգնաւ-
կանութեամբն Քրիստոսի ի լաւ եւ ընտիր աւրի-
նակե, ի քաղաքն Ամասիայ, ընդ հովանեաւ սուրբ
Նիկողայոսի, եւ սուրբ Հակոբայ (.....) զա ի
հալալ վաստական իւր, ի միտ ածեալ զբանն մար-
գարեկին. Երանի որ ունիցից զաւակ ի Արօն եւ ըն-
տանի Երուսաղեմ։ Արդ աւարտումն եղեւ շարակ-
նիս թվին Ռ. Զ. ի դառն եւ ի դաժան եւ ի վեր-
ջացեալ ժամանակիս զոր վասն մեզաց մերօց. բազ-
մացեալ են ի վերայ մեր այլազգիքն մահմետական,
եւ բազում նեղութիւնս եւ վիշտոս եւ հարկապա-
հանջութիւնս եւ այլ բազում եւ ազգի ազգի նե-
ղութիւնս կու հասուցանեն ի վերայ ազգիս քրիս-

տոնէից. զոր ինքն տէր մեր Յիսուս Քրիստոս զբարին առաջնորդէ. միթէ ստեղծողն ամենայնի քաղցր աշաւք հայի եւ քաւեսցէ զբազմապատիկ անաւրենութիւնս մեր, եւ արասցէ խաղաղութիւն, եւ տայ զաւրութիւն խաչին եւ արիութիւն ազգիս քրիստոնէից, եւ նկուն արասցէ (....) մի սուրբ խաչին իւր. եւ նորափետուր զարդարեսցէ զհայրապետ (....) ...”:

ԹՈՐԹՈՒՄ ԱՐՁԵՓԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՇԱԿՆԱՆ

(Ծարունակնի):

ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՇՈԽՆԸ

ՅԵՐԵՐԵՐՈՒԹԵԼՄԻ ՄԻՔԵԵԼ-ԳՈԲՐԻՒԵԼ
ՀՐԵՋԵՎԿՆԵՐՈՒ ԵՒ Ս. ԱՌԵԳՈՒ

Թէ դիցաբանական շունը իր զանազան տեսագծերով ինչպիսի խոր ազգեցութիւն թողուցած է ազգերու կեանքին վրայ, կը վկայէ նաեւ ամեն տեսակէտով շատ հետաքրքրական հին յուշադրամ՝ մը, զոր Աթէնքի համալսարանի Պրոֆ. Գարոլիդիս 1913ին Նիկոմեդիայի Վալի Նուսրէթ փաշայի ըստ այցելութեան միջոցին անոր դրամներու մէջ գտած եւ նոյն տարին ալ հրատարակած է¹: Յուշագրամին երեսին կողմը ներկայացուած է շնազլուիս մարդկային անձ մը եւ տակը գրուած ։ Գաթրոյն օ ննօհուս, Աւշայի լաբուածոնչ, թօյթէ, այսինքն փառաւոր գարբիէլ եւ ջահակիր Միքայէլ, օգնեցէք: Այս գիւտը թէ քրիստոնէական արուեստին եւ թէ միանգամայն առասպելագիտութեան համար բաւական նշանակալից նորութիւն մըն է: Որչափ ինծի ծանօթ է, ամբողջ քրիստոնէական հոսութեան մէջ բացի Ս. Քրիստափորէ չկայ սուրբ մը, որ շնագլուիս ներկայացուի: Քրիստափորի նկատմամբ եղած այս տարօրինակ մտահայեցքն իսկ իր ծագումով չեմ կարծեր թէ դիցաբանական ըլլայ, ինչպէս Գարոլիդիս կը պնդէ²: Բացի անկից, որ սուրբին կեսանքին մէջ շան տեսագծերով որեւէ դիցա-

բանական նշան մը չկայ, բոլոր վկայաբանութիւններն ալ միաբան կը վկայեն թէ սուրբը արտաքոյ կարգի տգեղ եւ բարբարոս ազգէ ըլլալուն համար յատկապէս շնագլուիս յորջրշուած է. եւ՝ թէ հոսութեան մէջ ինչ ինչ բարբարոս ազգեր յօյներէն շնագլուիս կ'անուանուէին, ան ալ իրողութիւն է¹: Քրիստափորի գլխաւորաբար մահուան վտանգներուն եւ գեւերու գէմ օգնութեան կոչուիլը, ի հարկէ պարագայ մըն է, որ կարծես անոր վարբին վրայ դիցաբանական շան երանդ մը գրոշմելու բնոյթ ունենայ, սակայն կասկած չունիմ, որ այս՝ իր ներկայ զարգացած ձեւին մէջ յետսամուտ ըլլայ՝ առթուած ինքնին իսկ շնագլուիս անունէն:

Գալով Միքայէլ եւ գարբիէլ հրեշտակապետներուն՝ ինզիրը հոս հիմնապէս կը փոխուի: Ասոնք երկուքն ալ իրենց քրիստոնէական կրօնի մէջ բռնած գերագոյն դիբովլը, ինչպէս նաեւ Աստուծոյ եւ մարդկան միջեւ կատարած միջնորդի գերովլը հեթանոս նորագարձ ժողովուրդներու համար շատ նպաստաւոր գետիններ էին, ուր լուսոյ եւ խաւարի կամ բարւոյ եւ չարի եւ անդենական կեանքին հեռաւոր աշխարհի մասին հեթանոսական եւ քրիստոնէական ըմբռունումներն՝ էռութեամբ եւ նկարագրով իրարմէտարբեր ըլլալով հանդերձ, ըստ մասին զուգուցան եւ ձուլուեցան իրարու հետ, որով ժողովրդական պարզամիտ աշխարհահայեցքներու մէջ կարգ մը զարմանալի հայեցքներ եւ աւելորդապաշտութիւններ երեւան եկան, որոնք ոչ զուտ քրիստոնէական են եւ ոչ ալ զուտ հեթանոսական, թէեւ իրենց ծագումով եւ առասպելային ձգտումով աւելի հեթանոսական կամ դիցաբանական պէտք է անուանել: Ահա հոս է Պրոփ. Գարոլիդիսի հրատարակած յուշագրամին նշանակութիւնը, որուն գարբիէլ եւ Միքայէլ հրեշտակները ներկայացընող շնագլուիս պատկերը իր հերմինսական գաւազանով եւ հոռվեկան զինուրի գգեստով թանձրացեալ բացարութիւնն է հայեցքներու այս զարմանալի եւ կարծես անփուսափելի խառնումին, ուսկից անցած են քիչ թէ շատ բոլոր քրիստոնէայ աղգերը իրենց քրիստոնէութեան առաջին շրջանին: Համեմատութիւններն ու ձուլումները՝ ուր կոշտ եւ երբեմն նաեւ անհեթեթ էին, քրիստոնէութեան բարերար ազգեցութեան տակ հետղին կետէ աղնուացան եւ մասամբ նաեւ քրիստոնէական գոյն առին, ուր ասոր հակառակ՝ քրիստոնէական

¹ Anubis-Hermes-Michael, Ein Beitrag zur Geschichte des religiös-philosophischen Synkretismus im griechischen Orient. Strassburg 1913.

² ԱՆԴ. Էջ 5: